

Sundtoldregnskaberne.

Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497—1660. I. Skibsfarten. København 1906. II. Varetransporten Bd. A. København 1922. Bd. B. København 1933.

Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1661—1783 og gennem Storebælt 1701—1748. I. Skibsfarten. København 1930.

Siden min recension af Sundtoldtabellerne og mine sammenlignende studier over Sundtoldregnskabernes kildeværdi fremkom i 1925¹, har der i lang tid været stille om de hertil knyttede spørgsmaal. Men netop samtidig med at det afsluttende bind af tabellerne for tiden indtil 1660 er publiceret (1933) er de til Sundtoldregnskaberne knyttede problemer paa ny taget op til drøftelse fra anden side, nemlig i en afhandling af den unge danske historiker cand. mag. Aksel Christensen². Det er karakteristisk for den kølighed hvormed Øresundstoldkomplekset omfattes i Danmark, at denne afhandlings fremkomst i første række skyldes professor Eli Heckschers og professor Walter Vogels initiativ og levende interesse for de til Øresundstoldregnskaberne knyttede problemer. Grundlaget for Aksel Christensens sammenlignende studier er dels materiale, han selv har fremskaffet under et ophold i Stockholm, som deltager i en af prof. Heckscher arrangeret studiekres over Østersølandenes økonomiske historie, dels materiale — endda til dels upubliceret — som prof. Vogel har stillet til disposition.

Aksel Christensens undersøgelse supplerer paa en heldig maade min tidligere studie. Denne var i tid begrænset til aarene 1606—24 og i omfang til Englands eksport til Østersølandene, hvoraf klæde udgjorde hovedbestanddelen. Da klæde var langt den vigtigste importartikel til Østersølandene, og Englands andel i eksporten heraf kan anslaaes til gennemsnitlig 74 % i aarene

¹ Dansk Hist. Tskr. 9 R IV. S. 109—182.

² Hans. Geschichtsbl. 59. Jahrg. 1935, S. 28—142.

1606—17 og 50 % i aarene 1618—24¹, fremgaar det heraf, at det drejer sig om en ikke ringe procentdel af den totale import til Østersølandene. Ogsaa sammenlignet med korn, hovedvaren i eksporten fra Østersølandene hævdede klædet sig smukt. F. eks. er totalværdien af den engelske klædeeksport efter Øresundstoldregnskaberne i 1615 — et af den engelske klædeeksports gode aar: 526758 d., medens værdien af den totale korneksport kan anslaaes til c. 1400000 d.². Resultatet af min undersøgelse kan opresummeres derhen: at for 33 % af den engelske klædeeksport (London) er uoverensstemmelserne kun smaa ($\frac{1}{2}$ —15 %) for 17 % (Ipswich) noget varierende men for 50 % (Hull og Newcastle) katastrofale (c. 45—63 %), altsammen i disfavør af Øresundstoldregnskaberne. Endelig viser mine sammenstillinger, at der efter den af mig paapegede indførelse af den systematiske visitation i 1618 er næsten fuldstændig overensstemmelse mellem Øresundstoldregnskaberne og de engelske toldregnskaber. Dog omfatter sammenstillingerne for disse aar ikke den sidstnævnte gruppe paa 50 %; men andre ting tyder paa, at Øresundstoldregnskaberne ogsaa for denne gruppe nu er langt mere at lide paa. For huder og skind, den eneste anden engelske udførselsartikel til Østersølandene af virkelig betydning, var procentforskellen i tiden før 1618 for eksporten fra London, hvorfra hovedparten af skindene eksporteredes, noget større end for klæde³. Det maa bemærkes, at af totaleksporten af denne vare til Østersølandene udgjorde den engelske eksport en meget væsentlig del.

Aksel Christensens undersøgelse har, modsat min, ikke sin styrke ved de store varemængder, den omfatter; men derimod ved en større udstrækning i tid, geografisk omraade og varearter. Vigtigst forekommer mig hans sammenstillinger af Øresundstoldregnskaberne med det materiale, som prof. Vogel har stillet til disposition, nemlig hans udskrifter af regnskaber over de saakaldte »Spanische Collekten» d. v. s. en afgift, der i forskellige Hansestæder fra 1606 afkrævedes al eksport til og import fra den pyrenæiske halvø (fra 1655 ogsaa Frankrig)⁴. Materialet om-

¹ Yderpunkterne er henholdsvis 1612: 65,5 % og 1615: c. 81,5 %; 1621: 43,3 % og 1619: 53,2 %. Forholdet beregnet efter stykantal. Sandsynligvis udgjorde Englands andel beregnet efter værdien en større procentdel; jfr J. A. Goris: *Étude sur les Colonies Marchandes Méridionales à Anvers de 1488 à 1507*, S. 276 f.

² Beregnet efter prisansættelserne i Øresundstoldregnskaberne for dette aar.

³ Dansk hist. Tskr. 9 R. IV, S. 16—49.

⁴ Hans. Geschichtsbl. 53. Jahrg. 1929, S. 112 ff. o. 125 f.

fatter bl. a. Danzigs eksport hertil i aarene 1606—18¹. Ligesom de engelske toldregnskaber har Danzigregnskaberne med kun faa undtagelser højere opgivelser end Øresundstoldregnskaberne. Saaledes er der en forskel paa gennemsnitlig 15 % i disfavør af Øresundstoldregnskaberne for korn. Og selv om man nu ikke kan generalisere ud fra saa ringe en procentdel af den totale korneksport fra Danzig — gennemsnitligt andrager det sammenstillede materiale kun 1.5 % heraf (knap 1 % af den totale korneksport fra Østersølandene)² — saa er resultatet af disse sammenstillinger dog en indikator af betydning. Dertil er der enkelte aar, hvor det sammenstillede materiale ligger langt over gennemsnittet nemlig 1606 og 1607, hvor det udgør henholdsvis 5.9 % og 5.2 % af totaludførslen fra Danzig. Det er to for Øresundstoldregnskaberne gunstige aar, hvor opgivelserne kun ligger henholdsvis c. 6 % og 10 % under Danzigerregnskabet. Endda har Øresundstoldregnskabet 1606 en ringe post paa c. 31 læst, som mangler i Danzigerregnskabet. I 1611 sætter derimod en for Øresundstoldregnskaberne sort periode ind. For dette aar er der i Danzigerregnskabet opgivet 9 ladninger med i alt 623 læst men kun c. 60 % deraf i Øresundstoldregnskabet. Interessant er her Aksel Christensens paavisning af, at for 5 af ladningerne har besvigelserne fundet sted ved at kamouflere en del af kornladningen med et parti træ. Interessant er ogsaa hans paavisning af, at hvede for en betydelig del er fortoldet som rug (toldsatsen for dette var kun det halve). Dette gælder for hele den undersøgte periode. De lave tal i Øresundstoldregnskaberne for 1611 og de følgende aar forklarer Aksel Christensen ved en slappet kontrol under Kalmarkrigen. Snarere tror jeg dog — om man kan give dem videre gyldighed — at incitamentet til i højere grad end før at omgaa tolden har ligget i forhøjelsen af varetolden under krigen³. For træ taget som helhed er forskellen mellem opgivelserne i Danzigerregnskabet og Øresundstoldregnskaberne ikke meget forskellige fra de for korn. Men tager man de enkelte træsorter for sig er forskellighederne betydelige⁴. Ogsaa for træ omfatter sammenstillingerne kun en ringe procentdel af totaludførslen fra Danzig. For varer som bly,

¹ Hans. Geschichtsbl. 57. Jahrg. 1933, S. 78.

² Totalbeløbet er beregnet paa grundlag af Øresundstoldregnskaberne, der jo dog maa antages at ligge noget under det virkelige.

³ Secher: Corp. Const. III, S. 315—34.

⁴ Aksel Christensen regner her fejlagtigt 100 klapholt i Øresundstoldregnskaberne for 120 stkr, i stedet for 2880 stkr. (se ndfr. S. 145); men da jeg formoder, at den samme fejl er begaaet ved beregningen af Danzigerregnskabernes opgivelser forrykkes procentforholdet ikke.

krudt og voks er opgivelserne i Øresundstoldregnskaberne i overvejende grad langt lavere end i Danzigerregnskaberne.

Sammenstillinger over saltimporten fra Pyrenæerhalvøen i aarene 1607—14 giver ogsaa de laveste tal for Øresundstoldregnskaberne. Gennemsnitlig 30 % under Danzigerregnskabernes opgivelser. Da differencen er dobbelt saa stor som for en anden grovvarer som korn i det samme tidsrum, opkaster Aksel Christensen spørgsmaalet om ikke saltlæsten i de to regnskaber kan differere. Sandsynligvis har han ret; thi i følge Hirsch regnedes i Danzig 16 tdr. paa læsten af alle saltsorter, men i følge Øresundstoldernes haandbog fra midten af 1640erne, regnedes der 18 tdr. paa en læst spansk salt ved fortoldningen i Øresund¹. Forudsat at tøndemaalet er nogenlunde ensartet reduceres forskellen her ved med 12 ½ %. Det skal bemærkes, at det sammenstillede materiale omfatter gennemsnitlig 3.3 % af den totale saltimport til Østersølandene. Et helt modsat resultat giver Aksel Christensens sammenstillinger over saltimporten til Lybæk i tiden 1655—70 paa grundlag af samme materiale. For saltimporten fra Pyrenæerhalvøen, er der ganske vist kun 10 % af de i Øresundstoldregnskaberne opgivne antal saltlæster, som ikke genfindes i Lybækkerregnskabet, mod 5 % i dette, som ikke er opgivet i Øresundstoldregnskaberne, men differencen for opgivelserne over saltimporten fra Frankrig er c. 26 % i disfavør af Lybækkerregnskabet. Selv om Aksel Christensen sandsynligvis ogsaa her har ret i, at den store difference hovedsaglig maa forklares ved forskel i saltlæstens størrelse², saa giver disse sammenstillinger dog et tydeligt fingerpeg om, at Øresundstoldregnskabernes oplysninger nu er langt mere at lide paa end ved aarhundredets begyndelse.

Fra den mellemliggende tid daterer sig en sammenstilling af Øresundstoldregnskaberne med et regnskab over den svenske told i Stettin fra 1631 (nu i Stockholm). I dette tilfælde har Øresundstoldregnskaberne vel nok i overvejende grad de højeste opgivelser, men alligevel er der for næsten alle varearter poster i Stettinerregnskabet, som ikke genfindes i Øresundstoldregnskabet. F. eks. har Øresundstoldregnskabet 87.8 % og Stettinerregnskabet 62.3 % af totalmængden af hvede registreret i begge regnskaber. D. v. s. at kun 50 % af opgivelserne dækker hinanden. For faareskind er tallene henholdsvis 72.2 % og 88.8 %, medens der for trævarer er en difference paa 65 % i disfavør af Stettinerregnskabet³. For

¹ Th. Hirsch: Danzigs Handels- und Gewerbsgeschichte, 1858, S. 258; RA. Øresundstold. Diverse Dokumenter indtil 1660.

² Hans. Geschichtsbl. 59. Jahrg. 1935, S. 89—101.

³ For klapholt jfr. ovfr. S. 131 n.

importen er opgivelserne snart bedst i det ene regnskab snart i det andet¹. To ting tror jeg man maa holde sig for øje til vurdering af denne sammenstilling: 1. at den svenske told i Stettin, endnu var af saa ny dato, at administrationen vel endnu ikke har været helt fast udbygget. Hvortil kom, at denne nye told sikkert hos Stettinerne har vakt ganske den samme modvilje, som den vakte hos Rostockerne². 2. At Stettin hørte til den lille gruppe af stæder, der var fritagne for at yde den egentlige varetold, lastepenge. Følgelig kunde Stettinerne kun have ringe interesse i at begaa toldsvig i Sundet. Dette gjaldt dog kun med modifikation for 1631, thi da var nye afgifter komne til. Fra 1627 den saakaldte defension, der dog kun androg gennemsnitlig $\frac{1}{8}$ af lastepengene. Dertil den saakaldte forhøjelsestold, der fra $\frac{20}{3}$ — $\frac{10}{12}$ 1629 og fra $\frac{10}{5}$ 1631— $\frac{10}{7}$ 1632 afkrævedes af alle varer med satser, der var indtil dobbelt saa høje som lastepengene (for nogle træsorter og »krigsmunition» endda langt højere)³. Men for tiden indtil forhøjelsestoldens nypaalæggelse 1631, altsaa indtil $\frac{10}{5}$ gør Stettinerne privilegerede stilling det sandsynligt, at de højere opgivelser i Øresundstoldregnskabet netop omfatter Stettinergodset. Muligvis ogsaa for den resterende del af aaret, thi nogen garanti for opgivelsernes rigtighed ved fortoldningen i Helsingør maatte vel det certifikat, for at godset virkelig var stettinsk, yde, der skulde forevises som forudsætning for at slippe for at betale lastepenge⁴.

Ligesaa lidt interesse i at begaa toldsvig havde de med Stettin ligestillede byer. Om ved denne tid: Wismar, Rostock og Hamburg. Og da der af alt gods importeret til og eksporteret fra Danmark og Norge, uanset hvem det tilhørte, heller ikke skulde svares

¹ Hans. Geschichtsbl. 59. Jahrg. 1935, S. 84—89.

³ A. Pries: Der schwedische Zoll in Warnemünde, 1914, S. 5—38.

³ Den ret lave told, som i den mellemliggende tid var afkrævet af visse varer var stettinsk gods fritaget for; Secher: Corp. Const. IV, S. 500 f., 575 o. 748—54; Kanc. Brevb. 1627—29, S. 62; 1629—32, S. 740 o. 822; Kbhvn.s Dipl. V, S. 99; RA. Øresundstoldregnskaber 1627, S. 807 f.; 1629, S. 3—15; 1631, S. 7—35.

⁴ Desværre er det stettinske gods ikke udskilt fra det fremmede. Et gennemsyn af Øresundstoldregnskaberne for den udgaende trafik fra Stettin synes dog at bekræfte min opfattelse. Det er for øvrigt interessant at iagttage virkningerne af forhøjelsestoldens paalæggelse paa den stettinske vare, der ramtes haardest heraf: klapholt. Satsen herfor var 10 dr. af »100» eller 10 gange lastepengenes sats. Heraf udførtes i tiden 19/4—11/5 1631: 63 3/4 hundrede for stettinsk regning, men i den efterfølgende tid indtil aarets slutning kun 27 hundrede. Det maa yderligere bemærkes, at af vin svarede den 30te pending uanset hvem vinen tilhørte.

lastepenge, gælder det samme herfor. Resultatet af en af mig paabegyndt sammenstilling af Øresundstoldregnskaberne med andre danske toldregnskaber for korneksporten fra de to hovedeksporthavne syd for Helsingør: Køge og Malmø — foreløbig for en række aar i tidsrummet 1600—1620 — bliver da ogsaa, for Køge næsten fuldstændig overensstemmelse og for Malmø vel i nogle tilfælde overensstemmelse, men i de fleste en større eller mindre difference i disfavør af Malmøtoldregnskaberne (varierende fra gennemsnitligt c. 7 % (1611—12) til c. 28 % (1613—14) i de enkelte aar). Derimod virker Huhnhäusers sammenstilling af det svensk-mecklenburgske Warnemünderegnskab (Rostock) med Øresundstoldregnskaberne tilsyneladende som en afkræftelse af den her fremsatte opfattelse; men mon ikke differencerne for en del forklares ved, at Rostockerskibene i stor udstrækning har losset og ladet undervejs? Ikke mindst hvad angaar den vigtige Norgesfart¹.

Endelig har Aksel Christensen i Stockholm taget udskrifter af en række Stockholmerregnskaber over eksporten fra Stockholm, men da han i sine udskrifter — hvad han ogsaa selv beklager — desværre ikke har udskilt det fremmede gods fra det svenske, og da dette sidste i Øresund var toldfrit og derfor ikke altid specificeret, har de fra forskellige aar i tiden 1574—1600 foretagne sammenstillinger for vareopgivelserne relativ ringe værdi. Dog er det Aksel Christensens indtryk, at der ret hyppigt i Øresund er opgivet for lidt fremmed gods. For en yderligere sammenstilling for aaret 1648, bevirker en nøjagtigere bogføring i Øresundstoldregnskaberne et bedre resultat, idet disse, der nu er delt i tre afdelinger, for de tos vedkommende indeholder nøjagtig specifikation af det svenske gods. Begge disse viser en meget smuk overensstemmelse med Stockholmerregnskabet, hvorimod den tredie afdeling, hvor det svenske gods slet ikke er specificeret, har den slettest mulige overensstemmelse med Stockholmerregnskabet. Naturligvis fordi svenske købmænd nu i overvejende grad selv havde eksporten i deres hænder. Det maa endvidere fremhæves, at Stockholmerregnskaberne bestaar sammenstillingerne lige saa godt som de engelske toldregnskaber, og i det hele taget er af samme høje kvalitet².

¹ Huhnhäuser: Rostocks Seehandel 1635—48, S. 132—39; Hans. Geschichtsbl. 59. Jahrg. 1935, S. 81—84.

² Dette fremhæver Aksel Christensen da ogsaa selv. Det har derfor undret mig, at han hævder, at Øresundstoldregnskaberne, naar blot deres paalidelighedsgrad kan fastslaaes, kan erstatte regnskaber af en standard som de engelske og svenske. (Hans. Geschichtsbl. 59. Jahrg. 1935, S. 80 o. 100—

Af afhandlingens øvrige indhold maa fremhæves: sammenstillinger for skibene, en udførlig redegørelse for bæltrafikken, samt en videreførelse af min undersøgelse over virkningerne af den systematiske visitations indførelse i 1618. Endelig har Aksel Christensen paabegyndt en undersøgelse over anvendelsen af certifikater ved fortoldningen i Øresund. Her er han dog, som han ogsaa selv fremhæver, langt fra naaet til bunds. Paa dette punkt tror jeg nok, man først og fremmest skal holde sig for øje, at brugen af certifikater først sent lod sig gennemføre for den meget store gruppe, som omfattede Nederlandene og Østfrisland¹.

Alle de forannævnte sammenlignende undersøgelser har kun været mulige ved at gaa tilbage til Øresundstoldregnskaberne selv. Hvad nu angaar tabellerne, saa giver det i 1933 fremkomne afsluttende bind af varetabellerne for tiden indtil 1660 et særdeles værdifuldt supplement, idet heri er opstillet tabeller over: Varer ført henholdsvis øst og vestpaa fordelt indenfor afgangshavne efter skibenes hjemsted. Værdien af disse tabeller kan ikke omtvistes. Ja saadanne tabeller vilde, om de var gjort til hovedtabeller, og deri var indarbejdet de oplysninger om varernes ejendomsfordeling, som i rigt maal findes i Øresundstoldregnskaberne, have gjort alle andre tabeller overflødige for varernes vedkommende, og vilde kun i nogen grad have nødvendiggjort særstatistikker over skibene. Men det nytter lidet, nu nærmere at drøfte dette spørgsmaal. Ulige nyttigere er det at optage til undersøgelse, hvorvidt det er nøjen værd nu bagefter at udarbejde statistikker over varernes ejendomsfordeling.

Vi ved, at oprindelig var rederierhvervet fast sammenknyttet med købmandserhvervet, men at man i Nederlandene allerede tidligt var godt paa veje til at udskille de to erhverv fra hinanden. Med grundlag i deres store overlegenhed paa skibsbygningens omraade drev Nederländerne en omfattende fragtfart. Ingen anden

---

107.) Det kan de nemlig slet ikke, fordi vi af disse ikke blot kan uddrage statistik over eksport og import, men ligefrem rekonstruere handelens hele struktur og f. eks. herigennem yde meget vigtige bidrag til belysning af kapitalismens fremvækst indenfor denne gren af det økonomiske liv; jfr R. H. Tawneys artikel: »Modern Capitalism» i »the Economic History Review», Vol. IV, S. 343 f.

¹ Aksel Christensen synes at overse, at det krav om generalcertifikater, som den danske regering i 1618 fremsatte under forhandlinger med Nederlandene, maatte den atter lade falde, da de nederlandske forhandlere erklærede det for uigennemførligt; L. Laursen: Dk. Norges Trakt. III, S. 393 og 396; Hans. Geschichtsbl. 59. Jahrg. 1935, S. 108—30.

nation undgik at mærke den nederlandske konkurrence paa dette omraade, ikke mindst da der i de nordlige Nederlande i slut. af 16. og beg. af 17. aarh. opstod en helt ny skibstype af stor sødygtighed og saa billig i drift, at al konkurrence med den var udelukket¹. Imidlertid gik denne stærke udvikling af Hollands skibs- og fragtfart jævnsides med en mægtig ekspansion af hollandsk handel, idet dette land blev den store formidler mellem Østersølandenes rige kornkammer og Sydeuropa, der fra slut. af 16. aarh. var ude af stand til at brødføde sig selv. Dertil var Holland allerede længst storimportør af korn til eget forbrug, som ogsaa dets andel i den øvrige Østersøhandel var betydende². I betragtning heraf er det selvfølgelig af den største interesse nøje at kunne konstatere, hvor stor en anpart af den hollandske tonnage, der gik i fremmed fragtfart, og hvor stor en del Hollænderne selv beslaglagde.

I de hidtil foreliggende tabeller yder alene de smaa tabeller for hvert tiende aar i det første bind af varetabellerne oplysning herom. Af disse fremgaar antallet af skibe, der medførte gods for fremmed regning. Naar det har været muligt at udskille skibene, der medførte gods for fremmed regning, i en særlig tabel³, beror det paa, at saadanne skibe var pligtige at erlægge en særtold paa en rosenobel. Dog ikke naar der af det fremmede gods nederlandske, emder og bremerskibe medførte skulde svares den hundrede pendingestold (engelsk, skotsk, fransk, italiensk etc.). Men i dette tilfælde er skibet først opført, hvor det hører hjemme⁴ med opgivelse af for hvilken fremmed nations

---

¹ B. Hagedorn: Die Entwicklung der wichtigsten Schiffstypen. 1914, S. 102 ff.; Erik Arup: Varehandelens Historie i Hages Haandbog. 1926, S. 388; the Economic History Review II, S. 261—90.

² Hans. Geschichtsbl. XXV, 1920, S. 355 f. og 53. Jahrg. 1929, S. 97 ff.

³ Fru Bang giver intetsteds oplysning om paa hvilket grundlag hun har opsat tabellen.

⁴ Naar jeg i ovenstaaende til stadighed taler om skibenes hjemsted og ikke om skippernes, er det ikke af ukendskab til S. v. Brakels og E. C. G. Brünners skarpsindige afhandlinger (Hans. Geschichtsbl. XXI (1915), S. 211 ff. o. Bijdr. v. vaderl. Gesch. en Oudheidk. 5. R. IX, S. 269 ff.), hvori de har paavist, at hjemstedsbetegnelsen i Øresundstoldregnskaberne gaar paa skipperen, ikke paa skibet; thi vel kan kun skipperen ikke skibet lokaliseres indenfor de forskellige nationale omraader, men det afgørende ved fortoldningen i Øresund var dog ikke skipperens men skibets nationalitet, d. v. s. i hvilket land eller by (d. v. s. de frie byer Hamburg etc.), det hørte hjemme. Dette fremgaar af forordningen om skibstoldens erlæggelse og de hermed overensstemmende grupperinger i regnskaberne. At skibets nationalitet blev angivet for

regning, det medførte gods, og dernæst atter registreret tilligemed godset i den afdeling, hvor dette hører hjemme. I virkeligheden glipper Øresundstoldregnskaberne her kun paa et punkt, nemlig naar skibe hjemmehørende i en af de vendiske stæder medførte gods hjemmehørende i en af de andre vendiske stæder; thi i saa tilfælde var de fritagne for særtolden; men da, i hvert fald i beg. af 17. aarh., Hamburg, Rostock og Wismar var fritagne for at erlægge lastepenge, medens den skulde svares af lybsk og stralsundsk gods, vil det ses, at det ogsaa her i mange tilfælde fremgik af den godset paalignede varetold, om skibet medførte gods for fremmed regning. Herfra maa dog undtages al eksport fra og import til Danmark og Norge. Heraf skulde kun svares fyrpenge uanset hvem godset tilhørte¹. Endelig skulde skibe, der medførte dansk, norsk eller svensk gods heller ikke svare særtolden; men da dette var toldfrit vil man altid finde det angivet, hvor det drejer sig om en fuld ladning, hvad enten godset er specificeret eller ikke. Derimod er det sikkert mere tilfældigt, om der oplyses om der er medført dansk, norsk eller svensk partsladning.

Hvad nu godset angaar, saa er der i de færreste tilfælde blot angivet: ført for fremmed regning. I langt de fleste tilfælde er godsets nationalitet nøje angivet. Kun hvor det drejer sig om

tolderen i Helsingør, fremgaar yderligere af en i det danske rigsarkiv endnu bevaret konceptformular til en toldklareringsseddel fra tiden c. 1560—71 af følgende ordlyd: »Jeg Jens Mogensenn kon: matt:s tollere wdj Helsingør kienes och gjør witterligt, att thenne breffuisere N. haffuer nu strogitt oc satt for Ørekrogen oc beuist her, att hand er hieme wdj N:och hans skib oc gotz haffuer hiemme ther och ther etc.» (RA. Danske Kanc.: Diverse (1481—1571) Nr. 80 c.). Aksel Christensen synes nærmest at dele min opfattelse paa dette punkt, men har dog misforstaaet en bemærkning af mig om skibenes hjemsted i min gamle afhandling. Da jeg skrev denne, kendte jeg Brakels afhandling selv om en omtale af den gled ud ved den endelige redaktion. En anden sag er, at der undertiden ved udarbejdelsen af tabellerne fejlagtigt er blevet omgrupperet skibe, hvis nationalitet har været en anden end skipperens. Dog næppe i saa stor udstrækning, som Aksel Christensen synes at mene. Jeg maa ogsaa gøre opmærksom paa, at ved opgivelserne for de vendiske stæder er det næppe angivet, om skibet evt. hørte hjemme i en anden vendisk stad end skipperen, da satsen for skibstolden forblev den samme. Dansk Hist. Tskr. 9 R. IV, S. 168 o. 10 R. III, S. 118—21.

¹ Det maa i denne sammenhæng bemærkes, at alle skibe og gods til og fra Norge i Øresundstoldregnskaberne er udsondrede i en særlig gruppe, saaledes, at det paa grundlag heraf havde været muligt, at udsondre Norgesfarten for sig. Nu kan man af tabellerne kun se hvilke skibe, der kom fra Norge.

en partsladning, hvor toldsatsen for det for fremmed regning medførte gods er den samme, som det for egen regning medførte, hænder det, at dette ikke er særligt specificeret. At det hvad angaar varer fra Østersølandene ført vestpaa kun drejer sig om ubetydende mængder, synes en gennemgang af Øresundstoldregnskabet for 1615 at vise. For at naa til en nøjere vurdering af, hvor meget godset ført for fremmed regning andrager, har jeg nemlig gennemgaaet Øresundstoldregnskabet for 1615 og deraf udskilt godset ført vestpaa for fremmed regning. Sammenholdt med tabellerne over varer ført vestpaa fordelt indenfor afgangshavne efter skibenes hjemsted bliver resultatet dette.

Følgende tabellernes inddeling begyndes med de vendiske stæder: Lybæk, Rostock, Wismar og Stralsund. Egenhandelen var i alle fire byer dominerende, og ingen af dem har fragtet gods i nederlandske skibe. Derimod har fremmede i nogen grad fragtet gods i stædernes skibe.

Lybæks eksport gennem Øresund var forbavsende lille. Hvorimod dets import samme vej var adskilligt større. Forklaringen herpaa er sikkert, at tyngdepunktet i dets handel laa i selve Østersøomraadet, hvortil det bl. a. reeksporterede de fra Vesteuropa importerede varer, Lybæk viste da ogsaa flaget selv i de fjerneste Østersøhavne¹; men fra disse som fra Lybæk var det ikke alene egne varer, de lybske skibe førte men lige saa vel fremmed gods.

Af de 270 ¹/₂ læst rug² eksporteret fra Lybæk 1615 var saaledes 146 ¹/₂ læst for hollandsk, spansk og hamburgsk regning. Af de 328 læst hvede, der fragtedes paa lybske skibe, var derimod kun 51 ¹/₂ læst for fremmed regning. Endvidere medførte 6 lybske Bergenfarere partsladning af hamburgsk gods. Dette er kun for de to skibes vedkommende holdt ude fra det lybske og andrager 11 ¹/₂ læst mel og 25 læst øl af en totalmængde paa henholdsvis 213 og 278 læst. Endvidere maa det bemærkes, at et lybsk skib medførte noget fremmed gods, der ikke er holdt ude fra det lybske. Det maa ogsaa noteres, at et lybsk skib indtog en fransk ladning af et højt broget indhold til en samlet værdi af 1999 d.

Fraset seks norske skibe med norsk og derfor uspecificeret gods og ti Rostockerskibe med det samme bestred Rostockerne selv med ubetydende undtagelser al eksport fra deres by, der gik vejen gennem Sundet.

Helt anderledes laa forholdene i Stettin den mest betydende af de pommerse havne, hvilket fremgaar af følgende tabel:

¹ Jfr. Hans. Geschichtsb. 53. Jahrg. 1929, S. 127 ff.; 57. Jahrg. 1933, S. 78 o. 91.

² Her er en fejl i tabellerne, idet der baade i Varetabeller A, S. 297, og i B, S. 230, staar 208 læst rug i stedet for 270 ¹/₂ læst.

Hjemsted	Rug		Hvede		Byg o. Malt		Alt Korn ¹	
	Skibe Læst	Ejer Læst	Skibe Læst	Ejer Læst	Skibe Læst	Ejer Læst	Skibe Læst	Ejer Læst
Nederland.	91		446	266.5	138	40,5	675	307
Hamburg	23	114			23	23	46	137
Stralsund			7	7			7	7
Stettin			144	323,5	40	137,5	184	461
Ialt	114		597		201		912	

Ogsaa for andre varer finder nogen forskydning sted, men det vil føre for vidt at gaa i enkeltheder. For det øvrige Pommern dækker skibets og skipperens nationalitet med ubetydende undtagelser godset.

Vidt forskellige herfra var forholdene i de preussiske byer. Først og fremmest i Danzig dengang et af de største knudepunkter for Europas handelssamkvem. Her dominerede Nederlænderne. Først og fremmest i korn- og træeksporten; men at de dog ikke ejede alt det korn og træ, der førtes paa nederlandske skibe, fremgaar af følgende tabel, der omfatter totaleksperten af korn samt af de vigtigste træsorter fra Danzig 1615.

For andre hovedvarer er procentfordelingen følgende for de vigtigste eksportører: Af aske (og potaske) udførtes 86.6 % paa nederlandske skibe og 82.2 % var paa nederlandske hænder. 8.6 % førtes paa danske skibe saa at sige altsammen for fremmed regning (heraf 6.5 % uden nøjere angivelse). 5.4 % af askeudførslen var paa engelske hænder men kun 1.2 % paa engelske skibe. Af beg udførtes 60.6 % paa nederlandske skibe men kun 47.5 % var nederlandsk gods. 7 % udførtes paa danske skibe altsammen for fremmed regning (heraf 4.5 % uden nærmere angivelse). Endelig var 23.3 % af eksporten af beg paa engelske hænder, men kun 5.5 % var fragtet paa engelske skibe. 15 % udførtes for fransk regning, hvoraf de 14 % paa franske skibe. Af den dog langt mindre tjæreeksport var ikke mindre end 50 % paa engelske hænder medens kun 3 1/2 % var fragtet paa engelske skibe. Kun 18 % af tjæreeksporten var paa nederlandske hænder men 45.7 % var fragtet paa hollandske skibe. 17 % udførtes for fransk regning, hvoraf 14 % paa franske skibe. 14 % førtes paa Danziger-skibe altsammen for fremmed regning.

¹ Rubriken korn omfatter i denne og nedenstaaende tabeller kun: Rug, Hvede, Byg, Havre og Malt.

Ekspport fra Danzig af Korn og de vigtigste Træsorter 1615.

Hjemsted	Korn				Klap-, Fad- o. Pibholt				Vognskud, Deler o. Planker.			
	Skibe		Ejer		Skibe		Ejer		Skibe		Ejer	
	Læst	%	Læst	%	Skok ¹	%	Skok	%	Skok	%	Skok	%
Nederland ...	26553	(80)	21921	(66)	46856	(87.9)	38904	(73)	1396	(86.5)	1181	(73.2)
Østfriesl.	2465	(7.4)	2464	(7.4)	1980	(3.7)	1980	(3.6)	92	(5.6)	84	(5)
Bremen	928	(2.8)	914	(2.8)	732	(1.3)	540	(1)	7.75	(0.5)	8.25	(0.5)
Ø. Nv. Tyskl.	85	(0.2)	129	(0.4)					8	(0.5)	8.5	(0.5)
Skotland	116	(0.3)	295	(0.9)	294	(0.5)	814	(1.5)	10	(0.6)	32.8	(2)
England	1020	(3.1)	3829	(11.5)	1560	(2.9)	4892	(9.2)	16.4	(1)	170.4	(10.7)
Frankrig	26		132	(0.4)	24		264	(0.5)			5	(0.2)
Dunkerker							24				1	
Italien			141	(0.4)			120	(0.2)			1	
Hamburg.....	371	(1.1)	2488	(7.5)							14	(0.9)
Lübeck.....	319	(1)	20		216	(0.4)	216	(0.4)	11	(0.6)	11	(0.7)
Rostock	40				28				1			
Wismar			288.5	(0.8)								
Pommern ...					156 ²	(0.3)	36		5 ³	(0.2)		
Danzig ⁴	285	(0.8)	172	(0.5)	496	(1)	4152	(7.8)	32	(2)	70.5	(4.3)
Danmark.....	1079	(3.3)	120.5	(0.3)	1052	(2)	48	(0.1)	41	(2.5)	0.7	
Fremmed.....			373	(1.1)			1404	(2.7)			32	(2)
Totalsum.....	33287				53394				1620.15			

Da rubriken det øvrige Vestpreussen faktisk er identisk med Elbing, Englændernes stapelby siger det sig selv, at her er den

¹ Naar de forskellige træsorter i ovenstaaende tabel er omregnede til skok, er det dels fordi tabellen derved direkte kan sammenstilles med Prof. Vogels tabel over træeksport fra Danzig 1752 (Hans. Geschichtsbl. 57. Jahrg. 1933, S. 98 n. o. 131), dels for at undgaa »hundredet», der dækker over vidt forskellige talstørrelser (Se ndfr. S. 145).

² Her foreligger en fejl i tabellerne, idet der saavel i Varetabeller A, S. 292, som i Varetabeller B., S. 240 kun er opgivet 15 ringe klapholt ført paa pommerske skibe, medens der i virkeligheden førtes 15 + 3 ringe paa to skibe i begge tilfælde for skotsk regning.

³ For samme skibe staar i tabellerne to hundrede vognskud (4 skok) i stedet for et hundrede + 180 stkr. (5 skok).

⁴ For et lybsk skib fragtet med en part danzigergods er dette ikke udskilt fra den øvrige ladning.

nederlandske andel i eksporten ikke nær saa stor som for Danzig. For kornet fremgaar forholdet af nedenstaaende tabel:

Hjemsted	Rug		Hvede		Byg o. Malt		Alt Korn	
	Skibe Læst	Ejer Læst	Skibe Læst	Ejer Læst	Skibe Læst	Skibe Læst	Skibe Læst	Ejer Læst
Nederland	1178	401.5	315	312	734	734	2227	1447.5
England	767	1555.5	149	185	2	2	918	1742.5
Danmark	12		33				45	
Ialt	1957		497		736		3190	

Ogsaa til eksporten af beg og aske fra stapelbyen benyttede Englænderne nederlandsk og anden fremmed tonnage. Af de 275 læst beg, de udførte herfra var knapt halvdelen fragtet paa egne skibe og af de 118 læst aske ogsaa knapt halvdelen. Tallene for Nederlandene er: 588 læst beg paa nederlandske skibe og 436 læst for nederlandsk regning. Og for aske henholdsvis 79,6 læst og 16,6 læst. Fraset et ringe kvantum træ fragtede Englænderne næsten alt deres øvrige gods paa egne skibe. Af 365 læst hør fragtedes saaledes kun 2 læst paa et nederlandsk skib. 126 læst hamp førtes alle paa engelske skibe.

For Königsberg er de vigtigste tal som følger.

Af de 6111 læst korn, der udførtes herfra, førtes 4745 læst (77,7 %) paa nederlandske skibe og 71 % for nederlandsk regning. 1052,5 læst (17,2 %) for engelsk regning, heraf 677 læst paa engelske skibe. I træeksporten fra Königsberg, der kunde maale sig med Danzigs, dominerede Nederlænderne næsten ganske. C. 95 % udførtes paa nederlandske skibe, der paa nær nogle faa procent var nederlandsk gods. For aske var procenttallene henholdsvis 87 % og 82 %; for hør henholdsvis 60 og 50 % og for hamp henholdsvis 31,8 og 25,4 %, hvorimod Englands andel i eksporten af hamp udgjorde 67,1 % med 61,5 % paa engelske skibe og af høreksporten henholdsvis 35,2 og 30,9 %. Yderligere var hele eksporten af vævede stoffer paa engelske hænder. Det maa fremhæves at det for alle varer gælder, at nederlandske skibe kun i ringe grad medførte varer for fremmed regning fra Königsberg. Endvidere maa det bemærkes, at 7 nederlandske skibe medførte gods for königsbergsk regning, uden at det med fuld sikkerhed kan konstateres, om det drejer sig om partsladning eller fuld ladning. Jeg har valgt at regne det altsammen for Königsberg-gods (det drejer sig ikke om store mængder). Endvidere maa det bemærkes, at der i Øresundstoldregnskaberne er anført, at 5 ne-

derlandske skibe medførte noget humle østersk gods, men i hvilke skibe er ikke nærmere angivet.

Fra Riga fandt ikke alene næsten al udførslen sted paa nederlandske skibe men ogsaa hovedsaglig for nederlandsk regning.

Hvad endelig angaar Sverige, er det svenske toldfri gods ikke altid specificeret. Man er saaledes ikke i stand til at konstatere den svenske andel i eksporten, men derimod hvor meget fremmedes eksport decimeres, naar det svenske opgivne gods fradrages, hvilket fremgaar af nedenstaaende tabel over hovedvarerne:

Hjemsted	Korn		Deler o. Planker				Tjære		Jærn		Kobber	
	Skibe Læst	Ejer Læst	Skibe		Ejer		Skibe Læst	Ejer Læst	Skibe Skpd.	Ejer Skpd.	Skibe Skpd.	Ejer Skpd.
			Tlvt.	Stkr.	Tlvt.	Stkr.						
Nederland	459 ¹	296	280	11100		8100	459	443	654	402	1170 ²	453
Skotland ...						600	26	53	178	273		
Hamburg...									658		115	
Lybæk			150	5600		2800	68		22			
Danzig				³ 600			27		30			
Sverige		163		671	430	6471	18	102		932		832
Danmark ...									65			
Ialt	459		430	Tlvt.+17971	Stkr.		598		1607		1285	

Ogsaa for Finland finder nogle forskydninger sted, da ogsaa finsk toldfrit gods for en del er specificeret. Derimod er i Øresundstoldregnskaberne i dette aar eksporten fra Danmark kun registreret for saa vidt den var paa fremmede hænder. Dansk gods hvad enten ført paa danske eller fremmede skibe er aldrig specificeret, der er blot anført, at skibet er ladet med borgergods.

En fuldstændig statistik over varernes ejendomsforhold vilde give mange interessante detaljer, som jeg her har maattet forbigaa, men jeg tror dog, at de her fremdragne tal tilstrækkeligt klart viser, at det vilde have betydelig interesse at faa udarbejdet saadanne statistiker i hvert fald for hvert tiende aar. Deres omfang vilde vel omtrent svare til de nu foreliggende tabeller for hvert tiende aar over varer ført henholdsvis øst og vestpaa fordelt

¹ Heri indregnet 1490 tdr. rug og hvede ført paa nederlandske skibe for svensk regning. Disse er aabenbart ikke kommet med i tabellerne; jfr. Varetabeller A, S. 290 o. 305; B, S. 256.

² Desuden 56 fade, alle svensk gods.

³ Desuden 7 skok paa et danzigerskib og for danzigersk regning.

indenfor afgangshavne efter skibenes hjemsted. Helst skulde saadanne tabeller suppleres med smaa tabeller over antallet af skibe medførende fremmed gods for de mellemliggende aar.

Det var stillet i udsigt, at andet bind af varetabellerne vilde bringe en prisstatistik. Denne er udeladt. Men mon det alligevel ikke skulde være værd at udarbejde en saadan, om materialet foreligger i let tilgængelig form? Naturligvis har dette prismateriale ikke samme værdi, som materiale, der har sit grundlag i frie markedspriser, men benyttet med forsigtighed kan man ikke afvise brugbarheden heraf, naar det kontrolleres ved sammenligning med andre kilder. Man tør sikkert gaa ud fra, at det er en gros priser, der her er tale om ¹. Paa nogle punkter kan Øresundstoldregnskaberne priser være meget oplysende. F. eks. for varer som beg og tjære. I Øresundstoldregnskaberne er næsten altid skelnet mellem grofband og kleinband (ikke i tabellerne), og af prisansættelsen fremgaar, at værdien af grofband beg og tjære var noget nær dobbelt saa stor som af kleinband. Værdiansættelsen i den engelske toldrulle »book of rates» fra 1604 viser nøjagtig det samme forhold ². Paa andre punkter kan Øresundstoldregnskaberne være mindre oplysende, som f. eks. for engelsk klæde. Her findes ganske vist for hver ladning meget varierende prisansættelser, som meget muligt er fuldt korrekte, men da alt klæde kun bærer enhedsbetegnelsen »engelsk», er det klart, at dette prismateriale paa ingen maade kan sidestilles f. eks. med det af Ehrenberg fremdragne, der giver nøjere oplysninger om kvalitet, længde og farve, der tilsammen betingede prisen ³.

Fremfor kravet om nye tabeller og prisstatistik maa dog naturligvis gaa kravet om, at gøre de nu foreliggende tabeller mere brugbare. Jeg har i min tidligere omtale af første bind af varetabellerne paapeget, at dets oplysninger om varearter og

¹ Jfr. N. S. B. Gras: The Early English Customs System. 1918, S. 121—29.

² »Pitch: smale band the last containing XII barrells. . . . XLs.

: great band the last containing XII barrells. £III VIs. VIIIId.

Tarre: smale band the last containing XII barrells. . . . XLs.

: great band the last containing XII barrells. £III VIs. VIIIId.»

Record Office. Exchequer, King's Remembrancer. Customs 173/3.

³ R. Ehrenberg: Hamburg u. England im Zeitalter der Königin Elisabeth, 1896, S. 268—88.

kvantitetsangivelser er utilstrækkelige¹. Antagelig havde andet bind af varetabellerne indeholdt udførligere oplysninger herom, om ikke døden havde afbrudt fru Bangs arbejde med dette bind. Supplerende oplysninger er ganske nødvendige. Der maa til vejledning for de historikere, der vil benytte tabelværket, udarbejdes oversigter over varetoldens d. v. s. lastpengenes og fyrrpengenes satser. I en saadan oversigt maa redegøres for toldrullernes til at begynde med ret primitive karakter, deres systematisering og stadigt nøjagtigere kvantitetsbestemmelser, som naturligvis kan overføres paa regnskaberne. Endvidere maa der gives udtømmende oplysninger om toldernes forskellige optegnelser om maal og vægt. Først og fremmest saadanne der indeholdes, i hvad man kan betegne som Øresundstoldernes haandbog, der maa dateres til midten af 1640erne². Det er saaledes ikke uden betydning, naar det kan konstateres, at de i denne haandbog indførte optegnelser om maal paa korn og paa salt svarer til en lignende optegnelse foran i Øresundstoldregnskabet for 1621 og i enkelte senere, men vistnok i intet tidligere. Medens man altsaa kan forudsætte at omregninger paa basis af denne tabel har fundet sted fra dette tidspunkt, er det et aabent spørgsmaal hvor nøjagtige omregninger har været for tiden forud. Sandsynligvis vil det vise sig formaalstjenligt til en saadan oversigt at knytte et vareregister eller en varebeskrivelse med fyldestgørende oplysninger om de for den enkelte vare anvendte kvantitetsbetegnelser. Aksel Christensen har allerede paany rejst kravet om fyldigere oplysninger paa dette omraade², saaledes som det vil paatrænge sig enhver, der optager sammenlignende studier med andre toldregnskaber.

¹ Dansk hist. Tskr. 9. R. IV, S. 172 ff.

² Hans. Geschichtsb. 59. Jahrg. 1935, S. 141. Naar Aksel Christensen tillægger mig en plan om, »at tabellerne skulde indeholde de til enhedsmaal og vægt omregnede varemængder» (Dansk hist. Tskr. 10 R. III, S. 124), gør han sig skyldig i en besynerlig misforstaaelse, idet jeg for at anskueliggøre, hvor langt man kunde naa i retning af nøjere kvantitetsbestemmelser i specifikationerne til grupperne H (vævede stoffer) og N (Kolonialvarer etc.) tilføjede den nøjere kvantitetsangivelse, som jeg mente, at man kunde naa til ved at drage nytte af oplysningerne i toldrullerne etc., men visse- lig gav jeg ingen anvisning paa at sætte de omregnede tal i selve tabellen. De omregnede tal er ogsaa hypotetiske i den forstand, at selv om f. eks. en dobbelt halve peber i Øresund fortoldedes efter samme sats som 300 pd. peber, saa er det næppe sandsynligt, at den i almindelighed har vejet nøjagtigt 300 pd., men vel snart noget over snart noget under. De helt eksakte tal kan i dette tilfælde ikke udtrages af Øresundstoldregnskaberne. Disse bemærkninger implicerer en modifikation af en tidligere opfattelse ifølge hvilken jeg

Nødvendigheden heraf indskærpes yderligere, naar det ses, at med hvor stor forsigtighed Aksel Christensen end har navigeret paa kvantitetsbetegnelsernes vanskelige omraade, er han dog stødt paa enkelte skær. I registret til varetabeller A gives den fuldstændigt rigtige oplysning for klapholt, fad- og pibholt, at et hundrede er = 48 skok = 2880 stkr. Men da nu — hvilket ogsaa oplyses i registret — 100 vognskud kun er 120 stkr., har Aksel Christensen heraf ladet sig forlede til at tro, at saa kan »100» klapholt etc. i Øresundstoldregnskaberne ogsaa kan betyde 120 stkr.¹. Formodentlig har han ladet sig forvirre af, at lastepengenes sats for »100» vognskud og »100» klapholt etc. er den samme: 1 dr. Han maa ikke have bemærket, at der ofte i toldrullerne staar »et stort hundrede klapholt» etc. Forklaringen paa anvendelsen af de højst forskellige hundreder side om side er, at saa vel værdien som størrelsen af klapholt og pibholt var en langt ringere end for vognskud, hvilket bl. a. fremgaar af den engelske »book of rates» fra 1604. Heri er nemlig værdien af et stort hundrede klapholt paa 2880 stkr. sat lig værdien af et hundrede vognskud paa 120 stkr.: £8². Heri oplyses yderligere, at 24 smaa hundreder paa 120 stkr. udgør et stort hundrede, samt at der gaar 12 ringe paa et stort hundrede, hvilket nøje svarer til oplysninger i Øresundstoldernes haandbog, hvor det af optegnelserne: »Forklaring paa maall och wegt adschillige steder» fremgaar, at 48 skok er lig et hundrede af klapholt etc. samt at 12 ringe er et stort hundrede, og hver ring er fire skok³. Aksel Christensen griber ogsaa fejl,

---

regnede med de forskellige kvantitetsbetegnelser som i hvert fald tekniske regningsenheder (Dansk hist. Tskr. 9. R. IV, S. 173—77).

¹ Meget uklart skriver han, at ganske vist er registrets oplysninger om at 1 hundrede = 48 skok = 2880 stkr. »wohl formell und zahlenmässig richtig, tatsächlich aber wurden diese Holzsorten doch den übrigen Holzsorten entsprechend gerechnet: 1 Hundert = 2 Schock = (12 Ringe) = 120 Stück». (Hans. Geschichtsb. 59. Jahrg. 1935, S. 94). Om størrelsen af en ring se ovenstaaende tekst.

² Record Office. Exchequer, King's Remembrancer, Customs, 173/3. Der kan saavel i »the book of rates» som i Øresundstoldregnskaberne kun være tale om de saakaldte »wainscotlogs»; jfr. Th. Hirsch: Handels- u. Gewerbe-geschichte Danzigs, 1858, S. 215 n., 861; jfr. ogsaa prof. Vogels oplysninger i hans afhandling: »Beiträge zur Statistik der deutschen Seeschiffahrt im 17. und 18. Jahrh.» (Hans. Geschichtsb. 57. Jahrg. 1933, S. 98 n.), hvoraf fremgaar hvor mange skok (60 stkr.) af de forskellige træsorter man efter vægten gennemsnitlig kan regne paa en læst. Vognskud nævnes dog ikke i oversigten.

³ RA. Øresundstolden. Diverse Dokumenter indtil 1660.

naar han — om end uden at føle sig helt sikker — sætter brød- og mellæsten lig kornlæsten til 24 tdr.¹ Den var kun paa 12 tdr.²

Naar Aksel Christensen videre rejser kravet om, at der bør fremskaffes oversigter over de forskellige afgifters art, og i hvilken udstrækning de forskellige lande og byer var pligtige at yde dem, samt over fremgangsmaaden ved fortoldningen i Helsingør³, kan jeg naturligvis kun give dette krav min oprigtigste tilslutning. Først naar disse krav er sket fyldest og Øresundstoldregnskaberne paalidelighedsgrad ved videre sammenlignende undersøgelser er blevet nøjere fastslaaet, kan man med tryghed og fuldt udbytte gøre brug af tabellernes mangfoldighed af tal.

Astrid Friis.

---

¹ Hans. Geschichtsbl. 59. Jahrg. 1935, S. 83.

² Dette fremgaar bl. a. af den i Øresundstoldernes haandbog indførte »Zollrull im Orisundt . . . 1645»; RA. Øresundstolden. Diverse Dokumenter indtil 1660.

³ Hans. Geschichtsbl. 59. Jahrg. 1935, S. 141.